

Opgetild door dans

Transformerende ervaringen van een inclusief dansgezelschap

Als dans een fundamenteel menselijke uitdrukkingsvorm is, wat vertelt dit ons dan over de waarde ervan voor mensen? Wat trekt ons en wat vinden wij in dans?

Dans als universele expressie

Dans is een universele vorm van menselijke expressie en ook een van de oudste. Als culturele en kunstzinnige uiting heeft dans zich door de eeuwen heen ontwikkeld, en die rijke geschiedenis vormt heden ten dage onderdeel van ons collectieve geheugen en vindt zijn uitdrukking in onze wereldwijde mediacultuur en op sociale mediaplatforms.

Ik zag dit schitterend verbeeld in *Universal Tongue*, een video-installatie van de Nederlandse kunstenaar Anouk Kruithof. Haar vier uur durende installatie was in 2021 te zien in Museum Voorlinden, waarbij maar liefst 32 uur aan dansvideo's gevonden op YouTube, Facebook en Instagram werden getoond op acht schermen, horizontaal, verticaal en diagonaal verdeeld over de museale ruimte, geordend op ritme en het aantal dansers.

Lopend en staand tussen de schermen onderging ik als kijker een soort totaalervaring, waarbij geluid en beeld elkaar in afwisselende tempo's opvolgden, en ik als kijker als het ware onderdeel werd van de dansende groepen mensen die zich op allerlei manieren uitten.

In keurige uniforme rijen met identiek geklede dansers, in cirkels, kringen of slierten elkaar de hand vasthoudend, als extatische eenlingen of als uitbundig uitgedoste en wild door elkaar hossende menigten. Van jong tot zeer oud, van wit tot zwart, van man tot vrouw en alles daartussen.

Het materiaal – zo'n 8000 video's – werd verzameld door de kunstenaar samen met 52 andere onderzoekers van over de hele wereld. De installatie laat niet alleen de grote variatie aan dansen zien – de onderzoekers vonden zo'n duizend stijlen uiteenlopend van tango, ballroom, vogue, hiphop en flashmobs tot aan soefidans – maar ook dat dans niet cultureel gebonden is. Wie de installatie bekijkt ziet mensen van over de hele wereld dansen; de video's zijn afkomstig uit 196 landen. Al kijkend raak je ervan doordrongen dat dans niet is gebonden aan een podium of toebehoort aan professionele dansers.

Als dans een fundamenteel menselijke uitdrukkingsvorm is, wat vertelt dit ons dan over de waarde ervan voor mensen? Wat trekt ons en wat vinden wij in dans? In het zoeken naar

een antwoord op die vraag kunnen we niet heen om de belichaamde ervaring van dans en de affectieve dimensie ervan.

Hier is het werk van filosoof Gilles Deleuze (1978) behulpzaam. Hij omschrijft affect als het lichamelijk geraakt zijn door een gebeurtenis, waarbij de rede buiten spel staat. Dit wil zeggen dat de beleving zich voltrekt voordat de ratio of het intellect zich ermee kunnen bemoeien, hetgeen laat zien dat ons bewustzijn zich uitstrekt over een veel bredere bandbreedte dan die van de cognitie. 'Affect is connected to ... a sense of aliveness' (Thompson 2009, 119).

Dit is ook de reden waarom we bijvoorbeeld een film willen zien, ook al kennen we de plot al: we willen de film beleven, ondergaan en erdoor aangeraakt worden. Het is de schoonheid, de esthetiek, de filmische verbeelding die ons trekt en raakt. In kunst, en dans in het bijzonder, gaat het dan ook niet primair om de overdracht van informatie of betekenis, maar om de sensuele, zintuiglijke ervaring. Dat is wat we zien gebeuren op de dansvideo's in de installatie van Kruithof.

Dans zet de gevoelens en emoties van de mensen die dansen in beweging, mensen komen tot leven in dans. Dit komt ook naar voren in studies van mensen met beperkingen die gaan dansen, ze beschrijven dit als het gevoel alsof er iets in hen zelf (de danser) 'tot leven was gekomen' (Christensen-Strynø et al. 2021). Er vindt een intensivering van de ervaring plaats en mensen worden tijdelijk even uit hun alledaagsheid getrokken. Er resoneert iets in mensen, dat door de bewegingen en de muziek wordt opgewekt, en die 'gevoelsklank' brengt een bezieling teweeg.

Kortom, dans is een betekenisvolle, belichaamde ervaring die een intensivering

teweegbrengt, de mens uit de alledaagsheid trekt en bezieling geeft. De vraag die ik in dit essay verken is of dans een metafoor zou kunnen zijn voor de belichaamde dimensies van spiritualiteit en religiositeit.

Om die vraag te exploreren maak ik gebruik van de empirische studie die ik samen met oud-balletdanseres Anna Carapellotti en een groep dansers uitvoerde naar de betekenis van dans voor mensen met de ziekte van Parkinson of multiple sclerose (MS). De foto's in dit artikel tonen de performance 'Ik en de Ander' van het dansgezelschap, en vormen een visuele uitdrukking van de centrale thema's.

Samen dans onderzoeken

Het onderzoek naar de betekenis van dans voor mensen met Parkinson en MS begon in 2019, toen Anna Carapellotti, een jonge, Amerikaanse danseres en psychologe, voor een jaar naar Nederland kwam om een onderzoeksproject te doen, waarvoor zij een prestigieuze *fulbright* beurs had gewonnen. De studie vormde een onderdeel van Anna's promotieonderzoek naar de effecten en betekenis van dans voor mensen met Parkinson aan de Universiteit in Belfast. Zij zocht contact met me om een kwalitatieve studie uit te voeren.

Anna was er gaandeweg haar onderzoek, dat was gebaseerd op een *randomized controlled design*, van overtuigd geraakt dat kwantitatief onderzoek wel aantoonde dat de ernst van symptomen door dans vermindert, maar dat zo'n type studie geen antwoord geeft op de vraag wat er met mensen gebeurt als zij dansen, hoe zij de dans beleven. Ze zag als danseres dat er veel meer gebeurde bij mensen dan zij in haar kwantitatieve onderzoek kon meten. Dat de waarde van dans veel rijker was, maar

dat ze andere methoden nodig had om die rijkdom te kunnen vatten. Zo kwam ze bij mij uit om te onderzoeken wat mensen ervaren als ze dansen, wat de betekenis is van dans en wat voor impact de dans heeft op hun leven en hun welzijn.

Al voor de komst van Anna zocht ik contact met de Parkinson Vereniging om er een participatieve studie van te maken. Zo kwam ik in contact met Hannie Meijerink. Zij is vanaf de start betrokken geweest als ervaringsdeskundig onderzoeker. Het onderzoeksteam werd langzaam uitgebreid met Christina Gravemaker-Scott, die leeft met MS, Renée Kool, danser met Parkinson en grafisch ontwerper, dansdocent Nathalie Lewin en onderzoeker Lucia Thielman. Het team werkte in alle fasen van het onderzoek samen, en nam samen beslissingen, dit volgens de principes van participatief onderzoek (Abma et al. 2019).

Na een eerste verkennende fase besloten we om het onderzoek te richten op de dansers van ReDiscoverMe (RDM), een inclusieve dansgroep, waar iedereen in principe welkom is, maar die is toegespitst op mensen met chronische bewegingsaandoeningen. RDM is opgericht door Damar Lamers, een professionele danslerares, nadat zij de diagnose MS kreeg en ontdekte dat dansen voor haar een weg was om haar lichaam en zichzelf opnieuw te ontdekken.

Anna meende dat de inclusieve dans onderscheidend was ten opzichte van de Dance for Health-initiatieven die zij had gezien in de VS, Ierland en Engeland. Dance for Health is een programma dat eveneens bedoeld is voor mensen met chronische aandoeningen. Wat haar bij RDM trof was dat professionele dansers

samenwerken met mensen die lichamelijke beperkingen ervaren, de improvisatie, het werken met en vanuit de ervaringen van de dansers, de artistieke, de intimiteit tussen de dansers en de reflectie op het proces van dans.

De RDM-groep vormde een sterk contrast met haar eigen opleiding als ballerina, waar juist de hiërarchie en controle voorop staan. Toen Anna werd gevraagd om mee te dansen kon ze dat echter niet weerstaan; ze werd tijdens het onderzoek dus onderdeel van het gezelschap. Iets vergelijkbaars gebeurde Hannie, die zo enthousiast werd tijdens het observeren van de lessen, dat ze besloot om mee te dansen in de groep. (Zie videolink op blz. 17).

De studie was kwalitatief van opzet waarbij de observaties van de danslessen, waarvan veld-aantekeningen werden gemaakt, overgingen in een serie diepte-interviews met de dansers en dansdocenten die alle na toestemming werden opgenomen en volledig uitgeschreven. Het verzamelde materiaal werd met behulp van een fenomenologisch-interpretatieve analyse geïnterpreteerd (Smith et al. 2009). Dit proces omvatte het lezen en herlezen van de interviewtranscripten, de veldaantekeningen van de observaties, de notities van de reflecties van het onderzoeksteam en de informele gesprekken met dansers.

Reacties van het onderzoeksteam op de transcripties, veldaantekeningen en thema's werden ook vastgelegd in schriftelijke reflecties en mondelinge terugkoppeling om de deelname en betrokkenheid van ervaringsdeskundig onderzoekers te maximaliseren (Abma et al. 2019; Heron & Reason 1997).

Verbindingen tussen thema's en casussen kristalliseerden zich uit door de vele conversaties en discussies tussen de onderzoekers en de

THEMA

dansers, via persoonlijke reflecties, tekeningen en collages die ontstonden tijdens het schrijfproces. Steeds ging het hierbij om het begrijpen, in de zin van *Verstehen*, van de persoonlijke betekenis en de ervaring van de dans.

Gezien de dubbele hermeneutiek die vereist is in een fenomenologisch-interpretatieve analyse, waarbij de onderzoekers betekenis geven aan de ervaringen van de dansers die op hun beurt betekenis geven aan hun ervaringen (Smith & Osborn 2003), hebben we een houding aangenomen die is omschreven als 'a hermeneutics of empathy with a hermeneutics of questioning' (Smith et al. 2009, 36).

Deze empathische en vragende houding werd gestimuleerd doordat we binnen het onderzoeksteam werkten met ervaringsdeskundige onderzoekers, zij bleven en grepen steeds terug op hun ervaringen, zodat we niet in los van de ervaring gezogen abstracties verdwaal-

den. Ruim een jaar was nodig om de analyse te voltooien en om voldoende tijd te hebben om thema's te ontwikkelen en kernovertuigingen en veronderstellingen te ontwarren, te begrijpen en in overweging te nemen.

De ervaring van dans: ontsnappen, uitbreiden en omarmen

'Uitstijgen boven het dagelijks leven met beperkingen en ontsnappen aan beperkingen. Maar het is ook boven jezelf uitstijgen, en in de flow komen, in iets bijzonders dat je niet ervaart als je andere dingen doet. Het voelt lichter dan normaal, alsof je een beetje dronken bent. Alles is dan mogelijk, je weet niet waar de dans en de muziek je zullen brengen. Dat is elke keer een grote verrassing als je danst. Zoals Alice in Wonderland. Ja, ik voel me als een ander persoon als ik dans. The sky is the limit.' Hannie Meijerink, deelnemer ReDiscoverMe

Dit citaat vat mooi de kern samen van de waarde van dans voor mensen met Parkinson en MS. We onderscheiden drie hoofdthema's die ik hieronder verder toelicht: ontsnappen, uitbreiden en omarmen.

Ontsnappen

Dit thema verwijst naar de dans als een voertuig om boven jezelf uit te stijgen, en de vrijheid ten opzichte van ziekte en zijn beperkingen. Dansers omschrijven het als de magie van het dansen. In de dans kunnen deelnemers alles loslaten en vrij zijn in beweging en expressie. Dansers komen in een flow: gewoon dansen en niet denken. De beperkingen van het lichaam gaan naar de achtergrond. Er is even geen Parkinson en MS meer, nieuwe mogelijkheden van het lichaam worden ontdekt die voorheen niet voor mogelijk werden gehouden zoals het durven dansen zonder stok of ander hulpmiddel of het durven werken op de vloer zonder de angst dat het opstaan niet meer lukt.

Waar velen zich gereduceerd voelen tot de rol als patiënt als nieuwe master-identiteit, ervaren zij in en door de dans weer dat zij veel meer zijn dan patiënt. Ze ervaren vrijheid ten

opzichte van die rol. De meerlaagsheid van hun identiteit doet zich weer voelen, en er komt zelfs een laag bij, hun identiteit verrijkt door er de rol van danser aan toe te voegen.

Dansers omschrijven dit als een zeer bijzondere ervaring, omdat zij zich in andere situaties vaak juist beperkt voelen door hun lichaam en patiënt-rol. Door het dansen is het zieke lichaam niet langer een vijand waartegen gevochten hoeft te worden, het lichaam met beperkingen kan worden omarmd als een integraal onderdeel van de eigen identiteit. Het paradoxale is dat het ontsnappen en loskomen gepaard gaan met het omarmen van en de integratie van het zieke lichaam als onderdeel van de geherdefinieerde identiteit. Een deelnemer verwoordt dit kernachtig:

'Echt een verademing, speel met je lichaam en ga denken dat je het [de ziekte] kwijt bent terwijl je het helemaal niet kwijt bent. Ontdek dat je je eigen gevoelens kunt blijven vernieuwen. Zet je fantasieën er een beetje in: denken dat je een geweldige sterdanser bent.'

Uitbreiden

Het tweede thema geeft aan dat de deelnemers door de dans de mogelijkheden van het eigen lichaam ontdekken en herontdekken, maar ook de mogelijkheden voor zichzelf en hun eigen leven via de dansgemeenschap.

Het leven met MS of Parkinson werd voor deelname aan de dans ervaren als een bergafwaarts proces, gekenmerkt door verloren carrières en activiteiten, het wegvallen van relaties en afnemende vermogens. De ziekte beheerste het leven, de interacties met familie en vrienden, met als gevolg dat de hele beleveniswereld leek te zijn versmald en verarmd. Voor velen ging dit gepaard met gevoelens van wanhoop, zinloosheid, angst voor de toekomst, verdriet en boosheid, en een gevoel niet meer uit een neerwaartse spiraal te kunnen ontsnappen.

De eerste kennismaking met dans was een keerpunt in het leven van de deelnemers. Ze

omschreven dit vaak als een instantane ommekeer; een getroffen en geraakt worden door de dans, waar moeilijk woorden voor te vinden waren, maar de meesten omschreven als een magisch moment.

Theologe Christa Anbeek (2018) spreekt in dit verband over 'contrastervaringen', dit zijn ervaringen die inbreken op de dagelijkse routines van ons bestaan. Wat verhuld bleef onder de 'nevelsluier' van ons bestaan, toont en dringt zich op. Het kan gaan in negatieve zin om ziekte, dood, lijden, waarvan een zekere gewelddadigheid uitgaat, omdat het onze houvast en maakbaarheid van het leven ter discussie stelt. In positieve zin kan zich daar ook een nieuwe waarheid doen oplichten over wat er werkelijk toe doet, wat echt waardevol is. Opeens liggen de prioriteiten anders, wordt het eigen ego en leven in perspectief geplaatst, en opent zich een nieuwe horizon.

De dans hielp kortom om nieuwe manieren

te ontwikkelen om het lichaam te bewegen, en het danser-zijn werd een nieuw onderdeel van hun sociale identiteit. Uitbreiden omvatte ook een dans-relatie en sensuele interactie die verder ging dan de functionele relatie met het eigen lichaam, en het lichaam uitbreiden in die connectie en in het spel met andere lichamen. De dansers ervoeren dat zij elkaar droegen in het

Omarmen

Het derde thema gaat over het omarmen van het leven, het accepteren van de existentiële complexiteit ervan, het kunnen en mogen genieten en vertrouwen op het lichaam en dat van anderen. De RDM-dansgemeenschap wordt ervaren als een accepterende, plezierige en vertrouwde omgeving. Dans is een manier om op een luchtige manier in contact te komen met lotgenoten

dansen, met name de dansers met beperkingen voelden zich gedragen in de dans met professionele dansers. Ze vormden een lichaam met elkaar, zoals op de foto hiernaast te zien is.

Het dansen bracht zo een verbondenheid met een gemeenschap tot stand waar ze bij konden horen en een bijdrage aan konden leveren. Onvermoede talenten, vaardigheden en interesses werden (her)ontdekt en gebruikt, en nieuwe talenten ontwikkelden zich. Het thema uitbreiden verwijst daarmee naar het deel uit maken van een groter doel om de vreugde en magie van dans te delen. Ter illustratie een citaat van een van de deelnemers:

'Ik sta nu rechtop omdat ik trots ben op mezelf ... opnieuw. Het heeft lang geduurd, ja, ja. Maar ik denk dat ik echt dacht, eh, dankzij de dans, helemaal Ja.'

en het biedt ruimte om contact te maken en kennis en ervaringen te delen. In zo'n ondersteunende omgeving kunnen deelnemers helemaal zichzelf zijn en hun lichaam omarmen. 'Jezelf zijn' in dans: het uitdrukken van jezelf en uiten van gevoelens via je lichaam, waardoor passie opbloeit en je ervaart dat jij niet je ziekte bent. Een citaat dat het thema omarmen verwoordt, en tevens de relatie legt met het thema uitbreiden:

'Ik maak bewegingen en dan denk ik achteraf: Heb ik dat gedaan? Wauw! Ik wist niet dat ik dat kon! Dat ik zo van de beweging en de, het ding dat we creëren of doen dat ik vergeet dat ik misschien niet deze wilde sprong zou moeten doen [...] Ik vergeet mijn beperkingen of zelfs ingebeelde beperkingen misschien.'

THEMA

In het samen maken van choreografieën vanuit de levenservaringen van de deelnemers komt iets tot expressie wat moeilijk in woorden is uit te drukken maar dat zich onmiskenbaar toont in de dans. Hans Alma (2020) heeft dit omschreven als maakprocessen die recht doen aan een niet in woorden te vangen existentiële complexiteit. Zo is in de performance 'Ik en de Ander', voor het eerst live opgevoerd op het Arts & Health Festival zomer 2022 in Leiden, te zien hoe mensen zich op velerlei manieren tot elkaar verhouden, van koel en afstandelijk tot vriendschappelijk, warm en betrokken, van steunend op elkaar, soms letterlijk, tot aan het afstoten van elkaar, we zien het vertrekken van lichamen, gezichten, we zien eenzaamheid, hoop, gelukzaligheid, schoonheid en broze kwetsbaarheid. Wezenlijke en paradoxale elementen in het samen leven komen zo aan bod. Maar dit zijn geen abstracties die vooraf al geheel zijn dichtgetimmerd, en wat zich vooral doet voelen is dat dit voortspuit uit het

lichaam – niet louter het cerebrale – we zien hoe de woordeloze emoties en herinneringen die zijn opgeslagen in het lichaam zich tonen in de voorstelling. In het maken van de dans en in het uitvoeren komen deze tot leven, en worden deze in bewerking genomen.

Belichaamde transcendentie

Als we dans zien als een metafoor voor belichaamde religieuze ervaringen, dan is die belichaamde religieuze ervaring een ervaring van ontsnappen, uitbreiden en omarmen, die ontstaat vanuit het samen maken en creëren van zin en betekenis vanuit de woordeloze existentiële rijkdom opgeslagen in het lichaam. Dans toont de presentie van het lichaam en de zintuiglijkheid en de zinnelijkheid: het *is* er gewoon, en in dans worden we dat ons bewust en voelen de waarde ervan.

Zo komen we aan bij de kern van deze bijdrage waarin dans staat als een metafoor voor een spirituele, religieuze ervaring. Dans

als metafoor wijst en toont dat de religieuze ervaring niet louter als een mentale staat van zijn moet worden beschouwd. Het is zowel belichaamd als geestelijk. Dit sluit aan bij mijn eigen ervaringen waarin religiositeit of transcendentie een belichaamde dimensie heeft. Ik leerde dit als jong meisje al kennen.

'Ik herinner me nog levendig hoe ik als kind, ik moet een jaar of zeven of acht zijn geweest, in de kerk zat waar mijn pake en beppe iedere zondag naar toe gingen. Het was een klein gereformeerd kerkje in een Fries dorpje, en het had die typische noordelijke soberheid die we ook kennen uit de films van Ingmar Bergman, met kale witte muren, roomwitte houten banken waar de zwarte geldbuidels scherp mee contrasteerden. Ik zit daar te midden van de gemeente, en wordt plots overweldigd door de prachtige klanken van het orgel, die muziek doet de tranen bij me opwellen, en hoe ik ook probeer om die tranenvloed te stoppen, het lukt me niet. Ik voel me niet verdrietig, eerder dankbaar en ontroerd door de schoonheid van de muziek, de kerk, de mensen om me heen. Ik heb nooit gesproken over wat me daar overkwam, deels uit schaamte (want wie huilt er nu in een kerk, en wat voor zweverig gedoe is dit?), deels omdat ik er geen woorden voor had. En nog steeds vind ik het moeilijk om er woorden voor te vinden. En misschien is wat me overkwam ten principale onzegbaar. Achteraf heb ik dit geduid als een transcendentie ervaring.'

Het gaat hier dan om de transcendentie in de betekenis van uitgetild worden of losgescheurd worden uit de alledaagse ervaring, door een sterk ervaren van verbondenheid, heelheid – niet weg van 'gebrokenheid' maar het opnemend in ruimte en zo dus verdunnend van die pijn/lijden/vastzitten ervaring (zoals een druppel verf oplost in water en lichter/zachter wordt, maar niet verdwijnt). Inez van der Spek formuleert het als volgt:

'Transcendentie gebruik ik in een actieve betekenis als (een verlangen naar) het overschrijden van en het klimmen over grenzen zowel fysiek als anderszins, of als het onverwachte en onbe-

dachte dat in het bestaan dóórbreekt. 'Transcendentie gebruik ik in een actieve betekenis als (een verlangen naar) het overschrijden van en het klimmen over grenzen zowel fysiek als anderszins, of als het onverwachte en onbedachte dat in het bestaan dóórbreekt.'

Wat er ook dicht bij komt, is wat Hans Alma (2020, 17) schrijft in haar boek over het verlangen naar zin:

'Kenmerkend is dat we even uit onze zelfbeslotenheid getild worden en ons deel voelen uitmaken van een geheel dat groter is dan wijzelf: een relatie met een ander, een proces van generaties die elkaar opvolgen, de natuur of een goddelijke werkelijkheid.'

Dit is ook hoe Jacqueline Kool (2022) spiritualiteit omschrijft:

'Spiritualiteit riekt voor mij altijd naar het Hebreeuwse ru'ach, dat geest is, maar ook wind, adem, levenskracht en zo verbonden is met scheppen, met levend maken' (178).

Dans opent zo een nieuw licht op het fundamentele menselijke verlangen naar zin en een mooi leven. De eerste kennismaking en ervaring van dans, zoals omschreven door de deelnemers van RDM, staat voor altijd in hun geheugen gegrift. Kennelijk heeft zich iets getoond, dat sterk resoneerde en een levengevend verlangen aanwakkerde. In de literatuur wordt een transformerende en onomkeerbare ervaring ook wel een *epiphane* genoemd (Denzin 1989). Het dansen veranderde de 'fundamentele betekenisstructuren' in het leven van deelnemers door overtuigingen en ervaringen

van hun lichaam, identiteit en sociale situaties los te laten en te veranderen. Het raakt aan wat Thompson (2009, 125) zegt over affect en de bevrijding die daarvan kan uitgaan:

'In this register, the effects are not foretold, but the affects stimulate – and being overcome by joy or dancing might loosen the icy grip of certain oppressive visions of how we should be in the world.'

Er was een onmiddellijk verlangen bij de dansers naar meer omdat de deelnemers tegelijk vrijheid en verbondenheid voelden. Jacqueline Kool benadrukt dat dit bevrijdende aspect van dans nog sterker is voor mensen met beperkingen omdat hun lichamen doorgaans niet zichtbaar zijn en al helemaal niet worden geassocieerd met dans en sensualiteit. Ze haalt Disability Studies scholar Simi Linton aan die zegt (Kool 2022, 199):

'Dance is the public expression of pleasure and freedom. Dance shouldn't be restricted to people on feet, people who can see, people who are thin, and popular. Our bodies in motion insist that the terms dance and dancer be redefined.'

Of de belichaamde ervaring en betekenis van dans zich in woorden of beelden laat vatten, is een uitdagende vraag voor wetenschappers die vooral gericht zijn op de talige representatie en overdracht van kennis (Heron & Reason 1997). Ze zeggen weleens: 'Een foto zegt meer dan duizend woorden.' Die uitspraak verwijst naar datgene wat niet in woorden is te vatten, wat onzegbaar is. Foto's bevatten een enorme rijkdom en hoeveelheid aan informatie, en kunnen ervaringen verbeelden die niet in tekst zijn te vangen. De

kleuren en stijl van de kleding, de oogopslag en gezichten, de houding van de lichamen alles communiceert. De foto's in dit artikel zijn daarmee een aanvulling op de tekst, en houden een erkenning in van de meervoudigheid van kennis (Heron & Reason 1997). Een multisensorische representatie komt nog dichterbij de meervoudige zintuiglijke ervaring en beleving van dans. Ik nodig de lezer daarom graag uit om ook de video's van Anouk Kruijthof en RDM te bekijken voor een plaatsvervangende ervaring. <

* Met dank aan alle onderzoekers en dansers van ReDiscoverMe. Jacqueline Kool las een eerdere versie van de tekst. Ze stelde tot nadenken stemmende vragen en deed waardevolle suggesties. Dank!

Literatuur

- Abma, T., et al. (2019). *Participatory research for health and social well-being*. Cham: Springer.
- Anbeek, C. (2018). *Voor Joseph en zijn broer. Van overleven naar spelen en andere zaken van ultiem belang*. Utrecht: Ten Have.
- Alma, H. (2020). *Het verlangen naar zin. De zoektocht naar resonantie in de wereld*. Utrecht: Ten Have.
- Deleuze, G. (1978). *Lecture Transcripts on Spinoza's concept of Affect*. Cours Vincennes. <http://www.webdeleuze.com/php/sommaire.html>
- Kool, J. (2022). *Vensters op het mooie leven. Levenskunst vanuit het perspectief van disability studies*. Kool Productions.
- Smith, J.A., Flowers, P., & Larkin, M. (2009). *Interpretative Phenomenological Analysis: Theory, Method and Research*. London: Sage.
- Smith, J.A. & Osborn, M. (2003). Interpretative phenomenological analysis. In: J.A. Smith (Ed.), *Qualitative Psychology: A Practical Guide to Methods*. London: Sage.
- Denzin, N.K. (1989). *Interpretative Biography*. London: Sage.
- Christensen-Strynø, M.B., Phillips, L., & Frølund, L. (2021). Revitalising sensualities of ageing with Parkinson's through dance. *Journal of aging studies*, 59, 100978. <https://doi.org/10.1016/j.jaging.2021.100978>
- Heron, J., & Reason, P. (1997). A Participatory Inquiry Paradigm. *Qualitative Inquiry*, 3(3), 274-294. <https://doi.org/10.1177/107780049700300302>
- <https://www.voorlinden.nl/tentoonstelling/anouk-kruijthof-universal-tongue/>
- <https://m.youtube.com/watch?v=YnaFpHSpyCA&t=1s&pp=2AEBkAIB>
- Thompson, J. (2009). *Performance Affects: applied theatre and the end of effect*. Basingstoke: Palgrave MacMillan.
- Van der Spek, I. (1999). *Eindeloze Lichamen, Transcendentieverlangen in de literaire en technologische verbeelding*, Amsterdam, De Balie.